

Tot això és literatura escrita. Hi ha la literatura oral, que és volàtil. Es diu que Pujols era espaterant recitant les seves poesies, i les de Verdaguier. Malauradament no n'hi ha enregistraments. També era molt bo en la prosa oral, les rèpliques en una conversa, en les frases enginyoses en tertúlia, parlant de faldilles i de llibres. Per exemple va dir d'una senyora molt pesada que el perseguia que no «se la podia treure de sota». Els anys 50 Dalí anava d'amagat a les sessions nocturnes de la Torre de les Hores per parlar, per fer literatura oral, amb Pujols i explicar-li els grans espectacles que organitzava de «voyeur» als bordells de luxe (luxúria deu venir de luxe) amb ell com a únic espec-

tador o «voyeur» i les seves experiències oníriques, que Pujols compartia. Allà Dalí parlava «sense comèdia» i competia amb Pujols en habilitat oral.

La tesi de la novel·la, si ens la prenguéssim com una novel·la de tesi, és la proposta d'organitzar la societat sobre la prostitució femenina. Ho van plantejar utopistes i reformadors socials. El perill, com el de la Modesta Proposta de Swift que proposava de menjar-se els nens pobres d'Irlanda que no tenien qui els mantingués (canibalisme patriòtic o democràtic), allò que esbalaïa els noucentistes era la sospita que no volgués ser, la novel·la, una especulació utòpica sinó descripció costumista actual plantejada satíricament –com la

de Swift. La literatura utopista o reformista i la carnavalesca (l'utopisme popular) havien tractat el tema. El sermó furiós és un gènere popular, de realització oral, documentat el s. XV i practicat el s. XIX, per exemple per Robreño. A finals del segle XIX va ser publicat a Barcelona el sermó furiós *La veritat verdadera*, apologia de la prostitució generalitzada, on diu:

«Noies! Qui té cony té pa,
qui té pixa va a captar.
Recordeu-s d'aquet refran
que és més antic que Adan,
sapiguen-lo aprofitar
i mai res vos faltarà.
Foteu! No tingueu temor,
que en l'hora de la mort
en lo mateix cas sereu
que aquella que prega a Déu.»

Ultra les seves possibles virtuts literàries, sociològiques i històriques, la novel·la d'Altozano/Pujols il·lustra profitosament sobre el conflicte lingüístic. Mereix ser estudiada.

Fa de molt mal parlar de coses que no es poden veure, com les obres de joventut de Pujols. Afortunadament ara que som al centenari de la publicació del llibre de poemes se'n prepara l'edició facsimil i esperem que pel centenari del Pascual n'hi haurà una edició per a satisfacció d'erudits i curiosos.

Joaquim Auladell
Professor de la UB

DOSSIER

CLIMENT VILELLA

Ball de titelles

La majoria de gent coneix el prostíbul per referències. Ho ha sentit explicar per algun assidu bocamoll o ho ha vist al cinema o al teatre i els n'ha quedat una imatge que, de ben segur, no té res a veure amb la realitat d'aquells establiments: les sales d'espera amb còmodes butaques, sofàs rodons, coixins, cortinatges, gerros, escales que porten a passadissos amb moltes portes, un piano o un taulell de recepció, formen part d'aquell mobiliari que Toulouse-Lautrec retratava en les seves teles a finals del segle XIX i que s'ha anat repetint en les pel·lícules de l'oest americà fins a films com *Pretty Baby* (*La Petita*) de Louis Malle de l'any 1977.

El mateix tipus de bordell l'utilitza Ramon Vinyes, el dramaturg berguedà, per a situar-hi una de les seves millors obres teatrals, *Ball de titelles*, escrita el 1927, publicada per primera vegada el 1936 i estrenada el 1978. En la descripció dels escenaris d'aquesta obra, Vinyes s'ajusta exactament a aquell model. Al descriure el decorat del primer acte, diu:

Saló d'un prostíbul luxós en una ciutat de muntanya. El saló té un esclat d'acoloriment: roig cresta de gall, groc de bilis, verd de cotorra i blau de pessic. El saló és ple d'antigalles. Tot plegat té un deix de casa de tractant de bestiar ric. Damunt dels seients i del sofà s'amunteguen coixins de fantasia xiroia. A les "chaise-longues" hi ha ninots inversemblants amb fesomies arrencades dels clients de la casa. Gerros vagament nipons, plens de flors artificials d'una flora capriciosa. Hi ha un piano que llueix damunt la tapa tres guacamaies dissecades. Així en sortir la música, ja pren un regust tropical i guacamaiesc. El conjunt resulta bigarrat.

Aquesta és la descripció de la casa de meuques –Ca la Cacauets– on Vinyes dona moviment al *Ball de titelles*, en una ciutat de muntanya. Era la ciutat de Berga? Seguim-ne l'argument.

L'acció Vinyes la situa dins dels dies nadalencs. Com un pessebre, s'inicia la vigília de Nadal i s'acaba a la Candelera. Els personatges, com en les altres obres corals de Vinyes, són nombrosos i s'identifiquen clarament: la mestressa, els

El Jove amb Ales. Agrupació Teatral La Farsa, 1978. SR/AHCBER

servents, els clients, les meuques, les autoritats i la gent del poble i els àngels, perquè es tracta d'una obra de realisme màgic on el protagonista principal és, possiblement, un àngel.

La comèdia té tres actes. En el primer, Fe, Prudenci i el Viatjant de comerç, a l'escenari descrit

discuteixen els seus antagonismes polítics abans que la Remei, la mestressa, els presenti les *rellogades* –Vinyes anomena així les noies que reforcen la plantilla de la casa durant aquells dies–. Les noies es presenten soles: l'Endolada que diu portar dol d'ella mateixa i que és anarquista; la Josafat a qui li agrada el whisky, l'absenta, el curaçao, el conyac i la ratafia; la Nova, dona de poca carn perquè lluir massa carn no està de moda; i la Mirte, afrancesada que ha deixat la ciutat per la muntanya perquè li agrada la neu: –*Esquies?*–, li pregunta el Viatjant. –*I caic...*– respon ella. Aquesta podria ésser una altra referència berguedana, si bé el doble sentit de la resposta i les dificultats per practicar l'esquí a Berga l'any 1927 en dilueixen el valor.

Al grup s'hi afegeixen el Notari, personatge que rep els favors de la mestressa i que té una parla farcida de llatínades i una reputació d'intel·lectual que li donen les seves traduccions de Sèneca i Ciceró, i el Martí de les Garses que

qualifica les noies de: *–radiants, revingudes, rialleres, raonables, re-creatives, reconfortants... i reputades*, a la qual cosa els homes responen a cor: *– Ara, ara, reputadíssimes*. També tenia anunciada la seva visita el Registrador de la Propietat, però la seva dona l'ha fet anar a la missa del gall. És una altra referència?: a Berga hi ha Registre de la Propietat, com a tots els caps de partit.

Però esclata el conflicte, l'escena s'esvalota després de sentir-se tres trets i d'aparèixer el Guardabosc que acaba d'abatre el Jove de les Ales que volejava sobre el poble amb un estol d'ocellots o àngels, alats com ell. L'enrenou és considerable, les noies s'atabalen amb el nouvingut fins que la Remei els ordena: *– Calleu sanatxos!* Sanatxo és una paraula que tots hem sentit dir a les nostres àvies tant per assenyalar un cabassot com per descriure una noia amb poques qualitats. La primera accepció és d'ús generalitzat, la segona podria ser un localisme berguedà que a Vinyes li semblés adient en aquell diàleg repressiu de la Remei.

El Jove de les Ales no acaba de saber què li ha passat ni on ha anat a caure, les noies el besen, els prohoms no saben si desaparèixer o completar la jornada, el Guardabosc cobra la seva feina i el seu silenci en espècies –la Lloris, una marrinx de 110 quilos, la Remei, amb professionalitat, organitza la situació i tothom va per feina. El Jove de les Ales, sol a escena, allunya els seus amics que l'han vingut a buscar i els diu: *– Companys, no us apropheu... Els homes tenen invents perillosos*, i li responen: *– I molt mala bava!* Acaba el primer acte.

En el segon, Vinyes descriu un altre saló del prostíbul: *És una mena de hall abarrotat de portes i divans. Al fons hi ha un balcó amb tribuna. Per darrera dels cristalls de la tribuna es veu caure neu nadalenca, la neu més blanca i cotonosa de l'any. Es tracta d'un saló que el podíem haver batejat amb el nom de "Saló de la feina". Té aspectes caseruaris i aspectes de casino de senyors de poble. A cada cantó hi ha tres portes que parlen de negocis... Un moblatge vistosament coixinat promet gaubances. Els coixins hi són amb exuberant profusió.*

Ball de Titelles, en la interpretació de l'Escola d'Actors de Barcelona, 1981. SR/AHCBER

Tot el segon acte té un caire vodevilesc amb entrades i sortides de les habitacions ja que l'acció porta al bordell nous personatges, no gens habituals, que propicien l'amagar-se uns dels altres per les portes. A la ràdio, s'ha escoltat que la notícia de l'estrany ocellot ja és de domini públic. L'Alcalde apareix per estudiar la situació i calibrar els possibles estralls polítics de tan estrany esdeveniment. El segueix Fe, temorós de que el Jove de les Ales pugui certificar l'existència de Déu; Prudenci intenta que aquest transmeti l'ordre divina d'anomenar-lo alcalde; la senyora del Notari i la de Prudenci, les beates del poble, que pensen explotar el personatge exhibint-lo a benefici de l'asil... Tot plegat ho acaba la Remei reunint tots els personatges, amb els xams adequats per justificar la presència i les intencions d'uns i altres.

Al grup s'hi afegeix el capellà del poble, el Senyor sense nom que, naturalment, es presenta d'incògnit per esbrinar personalment la procedència d'aquell home caigut del cel. La confusió és tal que la mestressa els ha de fer fora a tots i es queda sola amb el noi a qui sedueix enduent-se'l a una habitació al so de la marxa nupcial. De l'habitació en surten gemecs que són seguits per tots els altres fins que reapareix la Remei, desfigurada, seguida del Jove,

vestit d'home i ja sense ales. Davant de la gent del poble la Remei explica una versió dels fets, argumentant que tot ha estat un conte imaginat i que no té res d'extraordinari. Tothom se'n va i la Remei s'estira al sofà a fumar una cigarreta. Fi del segon acte.

El tercer acte és més curt que els altres i més tranquil. No té el moviment frenètic dels anteriors ni el ball de titelles del segon. Vinyes en descriu el decorat: *Cambra de dormir de la Remei. No en cal una descripció perfilada. És una cambra en groc. Color de la Remei, apoteòsic i madur. La cambra té molt de les seves carns, berrisollades i al punt dolç, pell de préssec. Remei, com els bons préssecs, va be amb vi. Tanmateix el color de vi, com a decoració, no pot mancar a la cambra, és un color de vi molt vi, un vi que, en el seu vermell, ja riu de les embriagueses que farà agafar. Nit. Llums encesos. Remei i el Notari defineixen la situació. Remei seu damunt del llit. El Notari està dempeus i parla amb severitat. Cal resoldre el problema i desempallegar-se del jove, malgrat el reclam que suposa i que es reflecteix en l'interès de tres nous personatges: el Reporter, el Poeta i el Paleontòleg, vinguts de la capital per investigar i informar de l'incident. Els tres acaben utilitzant l'oferta de serveis del local. Sols a l'escenari, l'Endolada, la meuca anarquista, al·liçona el Jove ja sense ales d'allò que l'espera a la vida: *– T'hauràs d'arrossegar i fer el**

titella com fem tots. Però ell encara confia en l'amor de la Remei la qual, davant de tothom el menysprea i se'n burla donant-li un coixí fet amb les plomes de les seves ales. L'obra s'acaba amb una escena, amb llum verda, en la que els companys del Jove venen a recuperar-lo, però aquest, sense ales i convertit en home, marxa amb el coixí sota el braç cap a l'estació on l'esperen les noies que han acabat la seva contractació temporal a Ca la Cacauets.

Ball de titelles és una gran comèdia amb personatges que es mouen en un escenari que bé podria haver sigut un bordell berguedà. Algunes de les acotacions de Vinyes semblen indicar-ho: la ciutat de muntanya, amb neu per esquiar i amb Registre de la Propietat; però la intenció de l'obra és més universal i el resultat prou reeixit com per deixar aquest possible localisme en segon terme. Hi ha un altre fet que podria assenyalar fins i tot l'interès de Vinyes per superar-ho: en una primera versió de l'obra no hi apareixia la ràdio per on se sent l'emissora local, en el segon acte. El 1927 a Berga no hi havia emissora local. Ni hi ha hagut mai estació de tren. Tanmateix algun dels personatges havia estat inspirat per algun conciutadà de Vinyes. Bartomeu Guix, un berguedà que residí molt temps a França, a la seva tornada afirmava a Daniel Tristany i a Josep Mon-

Un moment del segon acte, segons La Farsa, 1978. SR/AHCBER

tanyà que Vinyes l'havia retratat en el Viatjant de Comerç i que el Senyor Fe, el botiguer d'esquerra, estava inspirat en Emili Noguera, botiguer dels Quatre Cantons, així com el Senyor sense nom, era la imatge de mossèn

Josep Viladot, capellà berguedà amb moltes habilitats financeres que amb el temps arribaria a ser el degà dels canonges de Solsona.

I l'establiment? El nom que li dóna Vinyes no coincideix ni amb Can Pansa, als Afores Pinsania que en aquells anys ja s'havia convertit en una fàbrica encara que, segons diu Francesc Espuña, al pis de dalt s'hi seguia practicant el negoci del fornici, ni amb cap altre que permetés identificar-lo. L'escenografia que descriu Vinyes –un ambient tropical i guacamiesc, de casa de tractant de bestiar ric– està molt lluny de la sordidesa d'aquells cataus llòbrecs i faltats d'higiene que eren els prostíbuls de l'època en ciutats petites com Berga. Tot plegat doncs, lloc, personatges i acció cal considerar-ho com a fruit de la imaginació de l'autor que, aquesta vegada, va encertar plenament en escriure una obra ajustada tant en la seva intenció com en els seus resultats.

Qui sap si la intenció de Vinyes era retre un irònic homenatge a aquestes instal·lacions que precisament a primers de 1927, l'any de l'escriptura de *Ball de titelles*, i seguint les instruccions del governador civil de Barcelona, Milans del Bosch, van ser clausurades per l'ajuntament de Berga, com ho recull *La Comarca Bergadana. Periòdic quinzenal, Arts, Ciències, Sociologia, Informació* (1) en el seu número 261 de 26 de març de 1927 i en una editorial titulada *En defensa de la pública moralidad*, on aplaudeix les resolucions de l'alcalde accidental, el senyor Pau Santandreu –l'alcalde president de la corporació era el senyor Josep Mª Vilardaga– tot dient: *Ciertos negocios abiertamente en pugna con la moralidad e higiene pública en casas harto conocidas tiempo atrás, por dedicarse a la prostitución*. El tinent d'alcalde va donar *las oportunas órdenes para que fueran despedidas algunas pupilas, y otras que debían llegar el 18 del actual*. *Desde este momento cesó el negocio, y fué vinculada la pública moralidad de Berga*.

Jordi Lladó Vilaseca de la Facultat de Filosofia i Lletres del Departament de Filologia Catalana de la UAB, ha fet una tesi doctoral sobre el teatre de Ramon Vinyes en la qual, confirmant l'opinió de

Jacques Gilard i de Jaume Huch, assegura que *Ball de Titelles* junt amb *Viatge i Arran del Mar Caribe*, són les millors obres de tota la producció teatral de Ramon Vinyes, precisament les tres peces reeditades en un sol volum, *Teatre*, per Editorial l'Albí el 1988. En la seva àmplia i documentada tesi (2), analitza entre moltes altres coses el perquè del poc èxit del teatre de Vinyes i n'assenyala les causes: el públic preferia el teatre en castellà i el cinema que començava a ser un espectacle de masses. Els actors i empresaris que sovint coincidien en una sola persona, feien el boicot al teatre català argumentant que *el teatre digne no interessa a ningú*, engreixant el menyspreu cap al teatre català que no rebia cap ajuda dels estaments oficials i on els autors novells es trobaven completament deseparats. Al premi de Teatre Ignasi Iglésias de 1936, al que va concórrer *Ball de Titelles*, s'hi havien presentat 74 obres i el van declarar desert. Ni amb tanta abundància trobaven sortida. Només hi havia un local dedicat a les obres en català –el Romea– i les traduccions d'èxits estrangers prioritzen les programacions. Les obres considerades populars eren d'una barroeria manifesta. El desinterès dels empresaris s'evidenciava en els pocs recursos que hi esmerçaven. L'estrena de *Fornera rossa de pa o Els brillants de l'oncle* de Vinyes va tenir lloc després d'haver fet només quatre o cinc assaigs. Amb aquestes condicions l'èxit del teatre català fet pels autors novells era im-

Fi de l'obra, en la interpretació de La Farsa, 1978. SR/AHCBER

possible. I no cal dir que els autors consagrats es mantenien en les seves capelletes inexpugnables i menyspreaven el teatre novell dient, com deien del de Vinyes, que *era massa literari* (S.J. Arbó) o *massa ben escrit* (M.Llor).

Això explica que *Ball de titelles* no fos estrenada fins el 30 de maig de 1978 (3), vint-i-sis anys després de la mort de Vinyes, per l'Agrupació Teatral La Farsa, el grup berguedà dirigit per Daniel Tristany que més obres de Vinyes ha representat.

Ball de titelles també va ser representada el 1981 per l'Escola d'Actors de Barcelona, dirigits per Josep Anton Codina dintre d'un concurs de teatre subvencionat per La Caixa. I el 1983 la va escenificar el grup Alpha 63 de l'Hospitalet de Llobregat.

Malgrat el pas del temps, *Ball de titelles* té encara tota la frescor d'una sàtira ben dirigida contra tots els convencionalismes de la nostra societat i com a obra teatral, tots els ingredients per a ser, si no peça de repertori, almenys mereixedora de ser inclosa dins la programació d'algun dels teatres mantinguts actualment per les institucions públiques. L'amplitud del seu repartiment i la complicació de l'escenografia la fan una obra ben adequada pel TNC o pel Teatre Lliure, i la nòmina actual de

directors, entre els quals s'hi pot incloure el mateix Codina, prestigiós professor de l'Institut del Teatre, podrien descobrir al públic català les qualitats del millor teatre de l'escriptor berguedà.

Tan de bo que fos així.

Notes

- (1) M. Sistach, J.M. de Martín. *Prensa periòdica bergadana, 1812-1969*. Ed. del Museo Municipal (1970), pàg. 113.
- (2) A la que es pot accedir per Internet a l'adreça: www.tdx.cesca.es/index_tdx
- (3) Amb el següent repartiment: La Remei, Montserrat Minoves; l'Endolada, Mª Carme Peix; la Josafat, Montserrat Bosch; La Nova, Mª Àngels Font; La Mirte, Marta Robert; La Senyora Feliça, Joana Anglerill; La Rosegons, Lourdes Sensada; La Tango, Esther Huch; La Rossa, Rosa Solsona; La Senyora del Notari, Montserrat Bosch; La Senyora Tuies, Mª Àngels Font; El Jove de les Ales, Xavier Marginet; El Notari, Daniel Tristany; El Senyor Prudenci, Benet Vilajuana; el Senyor Fe, Miquel Moya; el Viatjant de Comerç, Manuel Carerras; L'Alcalde, Damià Rocabosch; El Guardabosc, Jaume Soler; El Ferreret, Xavier Tristany; El Severí, Patrici Martínez; El Martí de les Garses, Jaume Huch; El Senyor sense nom, Ramon Casafont; El Reporter, Josep Sensada; El Poeta, Joan Pla; El Paleontòleg, Jaume Bullich; El Segon Jove amb Ales, Ramon Serchs; El Tercer Jove amb Ales, Josep Reig; El Quart Jove amb Ales, Jordi Call.

Climent Vilella Capallera